

Виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності (практичні аспекти)

В умовах інтенсивного соціального оновлення результативність шкільної освіти визначається не тільки тим, як вона забезпечує засвоєння та відтворення програмового матеріалу, скільки підготовленістю випускників до свідомої, активної та самостійної діяльності у різних сферах життя суспільства, що дозволяє їм ставити і вирішувати завдання, що не мають аналогів у досвіді минулих поколінь. У зв'язку з цим особливою значущістю для теорії та практики сучасної освіти набуває проблема створення оптимальних умов для виховання соціальної зрілості старшокласників. Особливо актуальною є ця проблема для старшокласників шкіл-інтернатів, оскільки найважливішим завданням виховання учнів інтернатних закладів є створення умов, які б забезпечили їх повноцінну участь у всіх сферах соціальних відносин.

Філософське осмислення проблеми соціальної зрілості відображено у працях (Ю.Бардіна, О.Гундар, М.Драганова, М.Заплавного, Н.Корицької, Г.Фурманюка та ін.); соціологів (Л.Сохань, О.Здравомислова, В.Ядова та ін.); психологів (І.Бех, Л.Божович, А.Гудзовська, О.Кононко, О.Лазурський, В.М'ясищев, К.Роджерс, Р.Харре, Г.Олпорт, Е.Фромм, К.Хорні, Е.Еріксон, Дж.Келлі, Л.Кольберг та ін.).

Найбільш вдало умови та механізми соціального дорослішання, досягнення відповідної зрілості розглянуто у концепціях зарубіжних та вітчизняних педагогів. Їх аналіз дозволив виділити наступні принципи, що лежать в основі теоретичних уявлень щодо процесів становлення зрілої особистості, розроблений представниками експериментальної педагогіки (А.Лай, Є.Мейман, А.Біне), заохочення юнацьких потреб та інтересів в освітньому процесі (Дж.Дьюї, Г.Кершенштейнер), дорослішання особистості у колективі (А.Макаренко, С.Шацький, Х.Лийметс, Л.Новікова та ін.), соціального пристосування й відокремлення юнаків (Т.Мальковська, О.Мудрик, В.Семенов).

Проблема виховання соціальної зрілості знайшла відображення у працях українських педагогів (Б.Кобзар, Є.Постовойтов, В.Радул та ін.).

Однак, незважаючи на широке відображення проблеми в спеціальній літературі, такий її аспект як виховання соціальної зрілості старшокласників

шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності, не знайшов широкого висвітлення.

Мета статті - розкрити основний зміст програми "Виховуємо соціально зрілу особистість", яка проходить апробацію в експериментальних школах-інтернатах.

Програма складається з чотирьох модулів: "Я - громадянин України", "Я серед інших", "Я - майбутній фахівець", "Я - майбутній сім'янин".

Мета програми: виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності.

Основні завдання:

1. Виховання громадянина і патріота України, сприяння демократичному розвитку країни завдяки підготовки соціально зрілих громадян, які мають почуття власної гідності, поважають права і свободи людини.

2. Здійснення й розширення адаптивних зв'язків старшокласників шкіл-інтернатів з оточуючою дійсністю.

3. Набуття старшокласниками шкіл-інтернатів знань та вмінь, необхідних для вибору майбутньої професії, що дозволить їм самостійно реалізувати свої життєві плани.

4. Формування необхідних здібностей щодо побудови власної сім'ї, в якій реалізується зріле подружжя на основі материнської та батьківської позиції.

Принципи побудови програми: педагогічне стимулювання соціальних спроб; варіативність організації виховної роботи з учнями; організація особистого простору вихованця; сполучення взаємної турботи та вимогливості; розвиток самодіяльності та ініціативи вихованців; моральне збагачення соціального середовища; особистісна спрямованість - врахування індивідуальних здібностей та інтересів, своєрідності характерів, опертя на гідність та позитивні якості вихованців; педагогічна підтримка вихованців; врахування вікових та індивідуально-особистісних особливостей старшокласників шкіл-інтернатів.

Модуль "Я - громадянин України".

Мета реалізації модуля: виховання громадянина і патріота України, сприяння демократичному розвитку країни завдяки підготовки соціально зрілих громадян, які мають почуття власної гідності, поважають права і свободи людини.

Дана мета може бути досягнута завдяки реалізації наступних завдань:

1. Виховання у старшокласників школи-інтернату почуття любові до Вітчизни та громадянської відповідальності, поваги до історії та культури українського народу.

2. Формування національної свідомості і людської гідності, почуття патріотизму, любові до свого народу.

3. Формування у молоді високої патріотичної свідомості, національної гідності, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів України.

4. Формування соціально активної та відповідальної особистості, здатної приймати відповідальні рішення, усвідомлювати високу цінність свободи та демократії; успішно взаємодіяти з іншими людьми.

5. Сприяння формуванню свідомої законслухняної поведінки, поваги до закону, до прав інших людей, орієнтація на правові норми.

6. Здійснення корекційно-педагогічних впливів з метою підвищення можливостей пізнавальної діяльності вихованців та розвитку їхньої емоційно-вольової сфери.

7. Організація таких видів особистісно значущої діяльності вихованців, які сприяють народженню у колективі школи-інтерната демократичних, гуманних відносин, забезпечують формування реального громадянсько-правового та патріотичного досвіду.

Тема 1. "Я - громадянин України".

Завдання: формування національної свідомості; любові до рідної землі; формування правової культури, поваги до законів України, почуття громадянськості, відповідальності; розвиток почуття громадянської гідності, громадянської мужності; дбайливого ставлення до своєї держави.

Теми занять та форми їх проведення: "Мій основний закон" (позакласний захід); "Державні символи України" (усний журнал); "Україна ХХ століття: рік 33" (історико-літературний вечір пам'яті); "Як козаки в похід ходили" (позакласний захід); "Чорнобиль. Трагедія. Пам'ять" (година спілкування).

Проектна діяльність: "Героїка України"; "Що я можу зробити для своєї Вітчизни?"; "Голгофа України".

Свята: "Ми Українці", "Подарунки Миколи Чудотворця", "Українці святкують Великдень", "Андріївські вечорниці".

Тема 2. "Щоб молодь жила долею Вітчизни".

Завдання: формування у старшокласників шкіл-інтернатів високої патріотичної свідомості, національної гідності, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язків щодо захисту національних інтересів України; формування почуття патріотизму, любові до свого народу, його історії, культурних та історичних цінностей; проведення патріотичної роботи з молоддю, шефство над братськими могилами, пам'ятниками; організація

шефської допомоги ветеранам.

Теми занять та форми їх проведення: "Люблю Вітчизну я ..." (літературно-поетична композиція); "Почесне звання - захисник Вітчизни" (ігрове змагання); "Доля поета - історія життя і творчого шляху В.Стуса" (зустріч у літературній вітальні); "Коли, нарешті, замовкли гармати" (година пам'яті); "Вони захищали Батьківщину" (позакласний захід, присвячений Дню захисника Вітчизни).

Зустріч із ветераном Великої Вітчизняної війни; акція "Ветеран поруч"; концерт для ветеранів війни; шефство над братськими могилами; покладання квітів до пам'ятників воїнам, загиблим у роки Великої Вітчизняної війни.

Тема 3. "Моя правосвідомість".

Завдання: формування відповідальності людини перед суспільством у взаємовідносинах вихованець - шкільний колектив-суспільство, що сприяє вихованню активного громадського діяча, чутливого до громадських та суспільних проблем; формування правової свідомості, системи правових уявлень і переконань, вироблення навичок і потреб активної правомірної поведінки; виховання поваги до закону, до норм колективного життя; розширення правознавчого світогляду.

Теми занять та форми їх проведення: "Покарання чи захист?" (правова бесіда-діалог); "Твої права" (конференція); "Бешкетування як особливий вид правопорушення" (ситуативно-правовий практикум); "Закон та правопорядок" (конференція); "Закон і ми" (заняття у тренінговому режимі); "Правопорушення та юридична відповідальність" (година спілкування); "Злочин та покарання" (прес-конференція); "Чи знаєте ви закон?" (правова гра).

Огляд преси, конкурс правових плакатів; огляд подій ("Різні погляди на один факт").

Підсумкове заняття. Тема: "Українець. Це звучить гордо!" (відкрита трибуна). Модуль "Я серед інших".

Мета реалізації модуля: зміцнення й розширення адаптивних зв'язків старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів з оточуючою дійсністю.

Дана мета може бути досягнута завдяки реалізації наступних завдань:

1. Створення умов для усвідомлення і закріплення старшокласниками своїх особистісних та комунікативних ресурсів.
2. Моделювання ситуацій, в яких ці ресурси можуть виявлятися, використовуватися й розвиватися.
3. Сприяння формуванню навичок цілепокладання; розвитку мотивації щодо досягнення позитивних життєвих цілей.

4. Створення умов для звернення вихованців до особливостей власного емоційного світу.

5. Сприяння розвитку соціальної інтуїції, чуттєвості, розумінню іншої людини.

6. Створення умов для звернення вихованців до власної ціннісно-змістовної сфери.

7. Формування навичок ефективної протидії негативного впливу з боку інших людей.

Тема 1. Усвідомлення власного ставлення до оточуючої дійсності "Як я бачу цей світ".

Завдання: сприяти усвідомленню власного ставлення до оточуючої дійсності; розширення знань про себе.

Теми занять та форми їх проведення: "Що мені подобається та не подобається у цьому світі" (самозвіт); "Сутність та призначення людини" (бесіда з елементами драматизації, гра "Розірви коло", ситуація морального вибору).

Тема 2. "Життєвий шлях: проблеми цілепокладання та побудови життєвої перспективи".

Завдання: формування вміння ставити життєві цілі та оцінювати життєві ресурси щодо їх досягнення; створення умов для формування навичок цілепокладання; формування відповідальності у плануванні власного життя; створення умов щодо формування здатності до самопізнання, саморозвитку.

Теми занять та форми їх проведення: "Моя мета у житті" (ігрова вправа, самозвіт); "Страх перед майбутнім і як його перебороти" (бесіда, тренінгові вправи).

Тема 3. "Індивідуальні особливості людини".

Завдання: поглибити знання учнів з понять: "характер", "темперамент"; розглянути різноманітні людські якості, які необхідні для самоствердження та гідних відносин з оточуючими; сприяти розвитку інтересу до самопізнання.

Теми занять та форми їх проведення: "Класифікація типів характеру. Акцентуація характерів" (лекція); "Типи темпераментів" (лекція, діагностичні прийоми); "Мій характер" (лекція з елементами драматизації, ігрові вправи); "Пізнай себе" (бесіда, діагностичні прийоми).

Тема 4. "Емоції як чинник людської поведінки".

Завдання: інформувати учнів про основні людські емоції; створювати умови для звернення вихованців до особливостей власного емоційного світу.

Теми занять та форми їх проведення: "Основні емоції людини: жах, радість, гнів, здивування, журба" (бесіда, тренінгові елементи); "Емоційний словник" (тренінгові вправи, діагностичні прийоми (методика К.Ізарда); "Розбіжності

у ступені емоційності" (бесіда, діагностичні прийоми); "Що таке емпатія?" (групове обговорення, діагностичні прийоми).

Тема 5. "Особливості спілкування".

Завдання: виявити та проаналізувати актуальні труднощі у спілкуванні та розумінні; інформувати старшокласників про стратегії людських відносин та місце маніпуляцій серед них; розвивати навички ефективного міжособистісного спілкування, усвідомлення та вираження своїх почуттів, розуміння й прийняття почуттів оточуючих людей; активізувати механізми самопізнання та самовираження.

Теми занять на форми їх проведення: "Спілкування як основа взаємодії людини з оточуючими людьми. Форми спілкування" (бесіда, рольова гра, тренінгові вправи); "Стереотипи у спілкуванні" (тренінгові вправи); "Стилі спілкування" (бесіда, рольові ігри).

Тренінг з розвитку комунікативних навичок старшокласників, розроблений Г.І.Макартичевою (5 занять по 40 хвилин кожне) [1, с. 11-29]. Тренінгові заняття проводилися психологами експериментальних шкіл-інтернатів.

Тема 6. "Толерантність: що це?"

Завдання: сприяти більш глибокому розумінню поняття "толерантність"; розширити уявлення старшокласників про толерантну та інтолерантну особистість, основні розбіжності між ними; сприяти розумінню вихованцями цінності кожної особистості; вдосконалювати навички емоційного контакту; розвивати соціальну інтуїцію, чуттєвість, розуміння іншої людини; вчити конструктивним способам виходу з конфліктних ситуацій.

Теми занять та форми їх проведення: "Толерантність: що це?" (бесіда, мозковий штурм, елементи тренінгу); "Толерантна особистість" (рольова гра, елементи тренінгу); "Толерантність до себе, як вчинити?" (рольова гра, тренінгові вправи, аналіз життєвих ситуацій); "Різні та інші" (дискусія у формі ток-шоу); "Чому в нашому житті важко бути толерантним?" (техніка "килим ідей").

Тема 7. "Підготовка старшокласників шкіл-інтернатів до вирішення питань особистісного самовизначення".

Завдання: створити умови для звернення вихованців до власної ціннісно-змістовної сфери; формувати у вихованців уявлення щодо принципів побудови системи загальнолюдських цінностей; надати учням інформацію про систему загальнолюдських цінностей; сприяти співвіднесенню системи особистісних цінностей із системою загальнолюдських; створити умови для вибудовування системи особистісних цінностей як орієнтирів особистісної поведінки.

Теми занять та форми їх проведення: "Цінності. Що саме головне у житті?"

(бесіда); "Мої цінності" (тренінгові вправи); "До чого прагнуть люди?" (дискусія, тренінгові вправи).

Тема 8. "Твоє життя - твій вибір".

Завдання: надати учням знання та сформувати вміння та навички реалізації здорового способу життя; підвищувати інформованість старшокласників шкіл-інтернатів з проблем, пов'язаних із вживанням алкоголю, тютюнопаління, наркотиків; про причини та наслідки вживання психоактивних речовин; ознайомлювати учнів із законодавством та правовими аспектами дій, пов'язаних із вживанням, виробництвом та незаконним збутом наркотиків; формувати навички ефективної протидії негативному впливу з боку інших людей.

Теми занять та форми їх проведення: "Чи можливо прожити без алкоголю та тютюнопаління?" (лекційно-інформаційний семінар); "Твій вибір" (тренінгові вправи); "Причини та наслідки вживання наркотичних речовин підлітками" (мозковий штурм, тренінгові елементи); "Наркотики та закон" (ситуаційно-правовий практикум); Тренінг "Я обираю життя", розроблений Г.В.Пілюгіною (12 годин - 4 заняття по 3 години) [1; с. 119-141].

Тема 10. Усвідомлення власного рівня адаптивних можливостей. "Я-хазяїн власного життя".

Завдання: усвідомлення власного рівня адаптивних можливостей; розвиток у вихованців упевненості у власні сили; формування навичок протиставлення груповому тиску; культури відмови; формування уявлень про оптимальне самоствердження.

Теми занять та форми їх організації: "Як уберегтися від лиха?" (бесіда, групове обговорення, тренінгові елементи); "Упевненість у себе. Чим упевненість відрізняється від самовпевненості?" (бесіда, елементи рольового тренінгу); "Як зняти нервову напругу?" (інформування, бесіда, тренінгові вправи, діагностичні прийоми).

Підсумкове заняття. Тема: "Що мені дали ці заняття?" (бесіда, самозвіт).

Модуль "Я - майбутній фахівець".

Мета реалізації даного модуля: підготовка старшокласників шкіл-інтернатів до виконання соціальної ролі "Я-фахівець"; набуття старшокласниками знань та вмінь, необхідних для здійснення вибору майбутньої професії, що дозволить їм самостійно реалізувати свої життєві плани.

Дана мета може бути досягнута завдяки реалізації наступних завдань:

1. Виділення критеріїв вибору майбутньої професії, їх співвіднесення із загальним життєвим планом старшокласника.

2. Усвідомлення власних ресурсів професійного самовизначення.

3. Створення умов для вироблення грамотної орієнтації у світі професій; усвідомлення поняття "ринок праці".

4. Сприяти формуванню вмінь приймати рішення, здійснювати професійний вибір.

5. Створювати умови щодо вироблення у старшокласників вміння планувати власний професійний шлях.

Тема 1. "Світ професій".

Завдання: розширити інформованість старшокласників про світ професій, ознайомити їх з 4-х ярусною класифікацією професій, розробленою Є.Клімовим; підвищити обізнаність з професій, що мають перспективи на регіональному ринку праці; допомогти вихованцю скласти для себе формулу професії та дібрати найбільш відповідні професії за цією формулою.

Тематика занять та форми їх проведення: "Як обрати професію" (інформаційно-просвітницька бесіда з елементами драматизації); "Формула професії" (тестування); "Світ професій" (визначення типу майбутньої професії за методикою Є.Клімова).

Тема 2. "Здібності людини та її професійний вибір".

Завдання: дати уявлення про аналіз здібностей як чинника вибору майбутньої професії; створювати умови для аналізу особливостей особистості як одного з чинників вибору майбутньої професії.

Теми занять та форми їх проведення: "Чинники, що впливають на професійний вибір: характер, інтереси, здібності людини" (лекція з елементами бесіди); "Я хочу: інтереси, здібності" (бесіда, використання методики Йоваши); "Я можу: здібності, професійна відповідність" (бесіда, тренінгові вправи); "Помилка у виборі професії" (бесіда).

Тема 3. "Прийняття рішення та планування майбутнього професійного шляху".

Завдання: створити умови щодо засвоєння старшокласниками шкіл-інтернатів алгоритму прийняття рішення; надання старшокласникам необхідних знань з планування майбутнього професійного шляху.

Теми занять та форми їх проведення: "Треба. Вимоги сучасного ринку праці" (бесіда). "Планування професійного шляху" (робота із схемою планування, розробленою Є.Клімовим); "Як влаштуватися на роботу" (заняття-практикум); Підсумкове заняття (самозвіт).

Модуль "Я-майбутній сім'янин".

Мета реалізації модуля - підготовка старшокласників шкіл-інтернатів до виконання соціальної ролі сім'янина; формування необхідних здібностей що-

до побудови власної сім'ї, в якій реалізується зріле подружжя на основі материнської та батьківської позиції.

Дана мета може бути досягнута завдяки реалізації наступних завдань:

1. Створювати умови для засвоєння сучасного змісту та значення соціально-педагогічних інститутів шлюбу та сім'ї.
2. Сприяти формуванню установок по відношенню до статевих ролей та сексуальної поведінки.
3. Формувати основні поняття з етики, психології сімейних відносин.
4. Сприяти залученню старшокласників до традицій української родини.
5. Формувати готовність до створення власної міцної сім'ї, виховувати відповідальне ставлення до виконання подружніх обов'язків.

Тема "Юність - час подібатись".

Завдання: створювати умови для формування та розвитку уявлень про взаємодію існуючих еталонів привабливості та успішної взаємодії з однолітками; сприяти усвідомленню кожним вихованцем унікальності власної особистості та засобів реалізації міжстатевого спілкування; актуалізації поглядів, позицій та установок; надавати допомогу старшокласникам у здійсненні соціально-педагогічної орієнтації з проблеми міжстатевих відносин; підтримувати та розширювати позитивні погляди, позиції та установки учнів з проблеми міжособистісної статевої взаємодії.

Теми занять та форми їх проведення: "Поговоримо про кохання" (усний поетичний журнал); "Про дружбу, закоханість, кохання і ... культуру поведінки закоханих" (лекція з елементами бесіди); "Вступаючи у світ дорослих відносин" (розмова з юнаками); "Жіноча привабливість - що це таке?" (розмова з дівчатами).

Тема 2. "Багатство відносин: шлях у лабіринті. Формула щасливого шлюбу".

Завдання: створення умов щодо засвоєння сучасного змісту та значення соціально-психологічних інститутів брака і сім'ї; формування готовності до створення власної сім'ї; актуалізація та розвиток уявлень про умови гармонійного шлюбу; засвоєння уявлень про розлучення, його наслідки; засвоєння основних причин сімейних незгод та конфліктів; створення атмосфери спільного пошуку адекватних рішень у проблемних ситуаціях.

Тематика занять та форми їх проведення: "Уклад сім'ї - уклад державний. Функції сучасної української сім'ї. Обов'язки подружжя" (лекція); "Традиції української родини" (бесіда); "Складові сімейного добробуту" (бесіда, групова дискусія); "Шлюбний контракт" (рольова гра); "Чи є виправданим секс до шлюбу?" (групова дискусія у різностатевих діадах, драматизація життєвих епізодів, вигаданих сюжетів).

Тема 3. "Сімейна економіка".

Завдання: формувати економічне мислення; сприяти більш глибокому розумінню старшокласниками шкіл-інтернатів понять: "сімейна економіка", "податки", "кредит", "інвестиція домашнього господарства"; навчити учнів розраховувати сімейний бюджет, розумно витратити гроші, вибирати якісні речі та продукти.

Теми занять та форми їх проведення: "Сімейна економіка" (інформування, бесіда); "Джерела доходів сім'ї. Як розподілити доходи сім'ї?" (інформування, розв'язання економічних задач); "Податки, які сплачують члени сім'ї" (інформування, бесіда); "Інвестиції домашнього господарства" (інформування, бесіда); "Складання кошторису витрат сім'ї на місяць, тиждень" (розв'язання економічних задач); екскурсія на ринок, у крамницю.

Тема 4. "Сімейне господарювання".

Завдання: засвоїти необхідність дотримання техніки безпеки, санітарії та власної гігієни у побутово-господарській діяльності; створювати умови для формування у старшокласників шкіл-інтернатів практичних навичок господарювання; вчити учнів прибирати оселю, прати, прасувати, зберігати та доглядати за одягом, взуттям, ремонтувати речі, робити дрібний ремонт у квартирі; надавати першу допомогу при побутових травмах; розраховувати споживчий кошик; скласти меню та обраховувати його вартість, сервірувати стіл, готувати страви.

Проведення практичних занять.

Тема 5. "Сімейний відпочинок".

Завдання: розширення знань старшокласників шкіл-інтернатів щодо видів сімейної дозвілєвої діяльності; створення умов для формування вмінь змістовного проведення відпочинку.

Тематика занять та форми їх проведення: "Сімейне дозвілля та відпочинок" (бесіда); "Приймаємо гостей, йдемо у гості" (бесіда з елементами драматизації); "Подарунок, його цінність" (бесіда з елементами драматизації); "У нас гості, ми в гостях" (рольові ігри, ситуації морального вибору); підсумкове заняття (самозвіт).

Аналіз проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів свідчить про необхідність перевірки ефективності розробленої програми.

Література:

1. *Фалькович Т.А.* Подростки XXI века: психолого-педагогическая работа в кризисных ситуациях / Фалькович Т.А., Высоцкая Н.В., Толстоухова Н.В. - М.: "ВАКО", 2007. - 256 с.